

presegli dometa Alija Hadrija, pač pa ostali na ravni nekega Cilige, Demetrovića, avstromarksistične konfederativne variante razbijanja federativne Jugoslavije. Srbski narod se Tucovića ne sramuje, njegova dela se v Srbiji prosto prodajajo, celi štabi znanstvenih delavcev pa se ukvarjajo s preučevanjem socialnodemokratske misli, organizirajo se znanstvena srečanja.« (str. 130). Vsekakor ocena, ki je precej oddaljena od resne znanosti in kakršnih smo bili v preteklih desetletjih navajeni; je pa značilna za celotno delo, ki sicer korektno predstavlja srbsko socialistično misel do leta 1914 (ne pa v kasnejših letih, ko naj bi bila edina prava misel le komunistična). Vse to je bilo že doslej več ali manj znano, manjka pa tisto, kar bi resnično potrebovali: poglobljeno in nepristransko analizo mednacionalnih odnosov na Balkanu; ta bi zahtevala obilo truda in znanja, ne zgolj klišejsko strinjanje s stališči neke majhne in politično dosti nepomembne stranke in pa s stališči njenih idejnih naslednikov. Avtor ne upošteva ne tuje literature in ne izdaj virov v tujih jezikih (Kautskyjeve korespondence recimo), kar seveda znanstvenost močno zmanjša. Žal je vsaj v zadnjem poglavju avtor pokazal, da je tudi njegovo delo v funkciji politike, natančneje branje pa razkriva, da tudi prejšnja poglavja želijo dokazati, da so samo srbski socialni demokrati videli pravo razrešitev nacionalnega vprašanja, to pa je bila Jugoslavija kot zametek vsebalkanske države, o kateri so sanjali mnogi, za katero pa je zdaj in danes že precej jasno, da bi to bila le velika Srbija. Ob istem vprašanju se je razbila tudi mnogo močnejša in pomembnejša avstrijska socialna demokracija. Če tem ugotovitvam dodam še, da je knjiga zelo slabo natisnjena, z zelo številnimi in motečimi tiskovnimi napakami, je treba reči, da je znanstvena vrednost Subotičevega dela majhna.

Franc Rozman

Marjan Žnidarič: *Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem Štajerskem*. Ljubljana, 1990, 584 strani

---

Leta 1990 je izdalo Železniško gospodarstvo Ljubljana obsežno monografijo magistra Marjana Žnidariča pod naslovom *Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem Štajerskem*. Delo je izšlo v zbirki Knjižnica OF kot 15. knjiga in kot III. knjiga zbirke Slovenski železničarji v NOB (1941–1945). V teku enega desetletja sta dejansko izšli le dve monografiji, poleg Žnidaričeve še Anke Vidovič–Miklavčič iz leta 1980, ki pa obravnava narodnoosvobodilno gibanje železničarjev pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini v letih 1941–1943, medtem ko je za II. knjigo načrtovana monografija o slovenskih železničarjih na Primorskem. Omenjeno zbirko naj bi v prihodnje izpopolnili še monografiji o NOB železničarjev na Gorenjskem (1941–1945) in pa na območju Ljubljanske pokrajine v letih 1943–1945. S to zbirko bo dobilo slovensko zgodovinopisje zaokroženo podobo o deležu slovenskih železničarjev v NOB in bo to najbrž še dolgo edini tovrstni prikaz za kakšno gospodarsko panogo. Komisiji ZZB NOV pri ŽG, ki si je že pred leti postavila takšen program in ki pri njegovi postopni realizaciji vztrajno premaguje vrsto težav, je treba izreči vse priznanje.

Avtor Marjan Žnidarič je v uvodni besedi k monografiji pojasnil, da je zajel v obravnavo tisti del slovenskega ozemlja, iz katerega je leta 1941 nemški okupator ustanovil okupacijsko enoto Spodnjo Štajersko, pri čemer je natančno orisal, kaj je tedaj sodilo k tej upravni enoti in katere proge je zajel v svojo raziskavo. Poleg tega pa je zaradi zaokroženega pregleda upošteval tudi proge v vzhodnem delu Koroške in pa v Prekmurju, kjer pa, kot ugotavlja, ni bilo organiziranega narodnoosvobodilnega boja med slovenskimi železničarji.

Iz načina obravnave je razvidno, da je pisec vložil v zbiranje arhivskega in spominskega gradiva veliko napora in zbral obilico relevantnih podatkov, brez katerih bi bilo delo veliko bolj skromno. Tu naj omenimo podatke iz različnih fondov razmeroma bogatega arhivskega okupatorjevega izvora, ki se bolj ali manj dotika tudi železničarjev in železnic. Pri tem kaže posebej opozoriti na vrsto že objavljenih virov v razpravah in publikacijah naših zgodovinarjev raziskovalcev kot tudi na ohranjene fonde nacističnega gradiva v naših arhivskih ustanovah. Med slednjimi naj omenimo fascikel iz fonda predstojnika železniškega prometnega urada v Celju z nad 500 dokumenti (hrani ga INZ), ki dajejo za to območje nadrobne podatke o zavezniških in partizanskih napadih na železnico in njene objekte. Ne gre prezreti Knjige nezgod na železniških progah in objektih v letih 1941 - 1945, okvirno podobo pa dajejo tudi okupatorjevi uradni listi in razne okrožnice, sezname ipd. ustreznih okupatorjevih organov. Kot navaja sam avtor, je v veliki meri uporabljal zlasti Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, borbe v Sloveniji, knjige 1-18 (partizanske in okupatorjeve provenience) o sabotažnih akcijah železničarjev in partizanskih enot na železnice ter o zavezniških letalskih napadih.

Ob že znanem dejstvu, da je nasploh in tako tudi za železničarje v prvem obdobju zelo malo dokumentiranega gradiva o narodnoosvobodilnem boju, je toliko bolj dobrodošlo spominsko gradivo, ki so ga pričeli pred leti zbirati aktivisti železničarji v okviru Komisije ZZB NOV pri ŽG Ljubljana. Tu imamo v mislih predvsem življenjepise, anketne liste in spominske zapise, ki jih hrani Arhiv ŽG. Žnidarič pa je to gradivo, ki ima določene pomanjkljivosti, še dodatno dopolnjeval s številnimi drugimi podatki (kartoteke, kronike, biografije, sezname), ki jih hranijo razne ustanove, kot tudi s številnimi razgovori s še živečimi tedanjimi akterji na železnici in drugimi udeleženci NOB. S tem je marsikatero vprašanje na novo osvetlil in prispeval k objektivnejši podobi NOB železničarjev na slovenskem Štajerskem. M. Žnidarič je obširno raziskavo sintetiziral v štirih tematskih sklopih in jo predstavil v enajstih poglavjih.

Publikacija daje v uvodnem poglavju soliden prerez delovanja železničarjev v naprednem delavskem gibanju od konca 19. stoletja do aprilskega zloma, pri čemer najbolj izstopa Maribor s svojimi železniškimi delavnicami.

Navzlic upoštevanju, da je Žnidarič obravnaval predvsem progresivne tokove v političnem in sindikalnem gibanju železničarjev v svojem uvodnem poglavju, ne bo odveč, če zapišemo, da so bili tudi železničarji na Štajerskem in Koroškem po ustanovitvi Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) člani Kluba železničarjev JRZ, ki je imel politično, stanovsko in sindikalno funkcijo. Predsednik mariborskega poverjenišva je bil J. Würzinger. V Dravski banovini je konec januarja 1941 delovalo 26 pover-

jeništev s 3109 člani. Na Štajerskem in Koroškem so podružnice omenjenega kluba, sodeč po poročilih v Slovincu in Slovenskem železničarju, delovale v naslednjih krajih: sprva Maribor, kasneje Maribor-Studenci, Ljutomer, Grobelno, Pragersko, Poljčane, Laško, Celje, Zidani most, Rogatec, Prevalje, Ruše, Vuhred-Marenberg in v Prekmurju v Murski Soboti. Klub železničarjev JRZ, ki je deloval pod okriljem slovenskega dela JRZ (bivše SLS), je bil protiutež zlasti liberalno-unitarnemu Združenju jugoslovanskih narodnih železničarjev in brodarjev (Udruženju jugoslovanskih nacionalnih železničarjev in brodarjev UJNŽB), ki je imelo v letu 1938 24 podružnic s 3987 člani. V zadnjem podpoglavju uvodnega dela je avtor na kratko orisal tudi živahno nacistično gibanje zlasti nemških železničarjev v Mariboru, ki so se po priključitvi Avstrije k nemškemu rajhu vse bolj vključevali v načrtno raznarodovalno delo.

Po kratkem drugem poglavju z naslovom Evakuacija slovenskih železničarjev, leta je bila v primerjavi z drugimi železniškimi križišči najbolj množična zopet v železniških delavnicah v Mariboru, nas avtor v tretjem poglavju seznanj z oblikami okupacijskega režima na železnici v obravnavani Štajerski med vojno in v četrtem z metodami nemške raznarodovalne politike na železnici. Pri tem je Žnidarič izhajal iz predhodnih lastnih parcialnih razprav kot tudi temeljne ustrezne literature drugih avtorjev.

Poudariti velja razliko med okupacijskim sistemom italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini in nemškega na slovenskem Štajerskem in Gorenjskem, kjer je nacistično nasilje veliko bolj sistematično zajemalo tudi slovenske železničarje. Pri tem so omembe vredne nacistične ti. izselitvene akcije, v katerih so bile žrtve tudi slovenski železničarji in njihove družine. V tem poglavju so zanimive tabele, ki jih je avtor skrbno pripravil in prikazujejo število in datum deportacij, število izgnanih železničarjev in njihovih družinskih članov, starostno strukturo železničarjev in njihovo domicilno pripadnost.

Težišče raziskave je zajeto v tretjem tematskem sklopu, ki ga je avtor smiselno razdelil na tri obsežna poglavja. V kronološko podanem orisu, ki temelji na številnih zanimivih drobnih podatkih in dejstvih, so prikazani začetki organiziranega odporiškega oziroma narodnoosvobodilnega gibanja za posamezne proge in železniška vozlišča, za leto 1941, kakor tudi rast organizacij KPS, SKOJ in OF v naslednjem letu. Po izdajah in vdorih v organizacijo osvobodilnega gibanja, najhujše je bilo leto 1942, je prikazana vnovična rast organizacij in pa hkrati oblike njihovega delovanja v letih 1943-1944, pri čemer so posebej v podpoglavju obravnavane kurirske zveze, ki so potekale prek železniških prog in so jih vzdrževali železničarji, pripadniki osvobodilnega gibanja. Avtor, ki je v poglavju Streljanje talcev izhajal iz predhodnih lastnih in še dodatnih raziskav, je nadrobno orisal okupatorjeve represalije nad železničarji in s tabelami kvantificiral njihove žrtve (v 36 streljanjih v letih 1941-1945 je bilo ustreljenih 73 železničarjev). Obenem pa je ugotovil, da je bilo med talci na slovenskem Štajerskem kar precej primorskih Slovencev (vključeni so tudi tisti, ki so bili oktobra 1941 ustreljeni v Kraljevu). V nadaljnjih dveh poglavjih, ki sta dokumentirani z obsežnimi opombami, nas avtor seznanj z napadi partizanskih enot na železnice in njene objekte v vsem vojnem obdobju (1941-1945) in pa z napadi zavezniških sil v letih 1944-1945,

kar daje celotnemu delu zaokroženo podobo in hkrati z drugega zornega kota potrjuje pomembnost povezanosti osvobodilnega gibanja železničarjev s partizanskimi enotami. Skupna bilanca zavezniških bombnih napadov na strateško občutljive okupatorjeve železniške povezave pa je, kot ugotavlja Žnidarič, »zares katastrofalna«, kar je vse skupaj hitreje prispevalo k vojaškemu zlomu nemškega okupatorja na naših tleh, posredno pa tudi nacizma. V zadnjem poglavju je prikazano delo železničarjev in osvobodilnih organizacij v pripravah na osvoboditev; avtorjeve sklepne misli pa so predstavljene v preglednem povzetku. Omembe vreden je abecedni seznam 769-ih železničarjev partizanov, sicer pa je delo opremljeno s številnimi tabelami, zemljevidi in fotografijami (dokumenti, razrušene proge, železničarji, spominska obeležja), kar vse prispeva k oceni, da se je avtor lotil pisanja monografije z veliko prizadevnostjo in strokovnostjo. Žnidaričeva knjiga, četudi njen naslov napoveduje parcialno tematiko, vsekakor predstavlja pomemben segment zgodovinskega spomina, ki je povezan s prelomnim obdobjem slovenskega naroda. Naj še zapišemo, da je knjiga tudi po oceni obeh recenzentov (dr. Toneta Ferenc in dr. Milana Ževarta) dragocen prispevek k zgodoviniopisju NOB na Štajerskem in posvečena 45-letnici zmage nad nacizmom.

Anka Vidovič-Miklavčič

L j u b o S i r c: *Med Hitlerjem in Titom*. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1991, 508 strani.

Spomini prof. dr. Ljuba Sirca, sicer ekonomskega in pravnega strokovnjaka, segajo v dogajanje na Slovenskem (pa tudi širše) v časovnem razponu od aprila 1941 do novembra 1955. Prvi mejnik označuje nacifašistična agresija in okupacija Jugoslavije, drugega Sirčeva osebna odločitev, da kot bivši politični obsojenec brez zagotovljene eksistence, kaj šele prosperitete, ki se ne more sprijazniti z revolucionarnimi spremembami v Jugoslaviji, ilegalno prebegne na zahod in za celih 34 let zapusti domovino. Knjiga predstavlja na slovenskem knjižnem trgu noviteto, v širšem prostoru pa ne, saj je avtor spomine že večkrat objavil v tujini (v šestdesetih letih v Zborniku Svobodne Slovenije in v samostojni knjigi Nesmisel in smisel ter pred nedavnim v knjigi *Between Hitler and Tito*).

Knjiga je pisana s stališča pripadnika liberalnega tabora, in to tistega njegovega levo usmerjenega intelektualnega dela, ki je maja 1941 organiziral ilegalno skupino Stara pravda in se umestil v tedanji politični strukturiranosti na sredinsko pozicijo. Bil je proti kolaboraciji z okupatorjem, a istočasno zadržan do narodnoosvobodilnega gibanja v okviru Osvobodilne fronte, ker ni sprejemal vodstvene vloge Komunistične partije Slovenije v njej. Skupina je po koncu vojne, številčno sicer šibka, še naprej organizirano delovala, si prizadevala za vzpostavitev parlamentarne demokracije in organizacijo legalne opozicije, dokler niso bili njeni člani aretirani in obtoženi poleti 1947 na enem osrednjih povojnih sodnih procesov, poimenovanem po prvoobtoženem dr. Črtomiru Nagodetu.